

Economisch - Statistische Berichten

46e JAARGANG - 16 AUGUSTUS 1961 - No. 2299

FRANKFURTER MESSE

VOORVERKOOP TOEGANGSKAARTEN

Bij bestelling vooruit ca 50 % besparing door reductie op toegangkaart en coupon voor gratis catalogus in Frankfurt a/M.

Officiële vertegenwoordiging in Nederland:

TH. ERKELENS, Dir. ALMETAAL N.V.

Sophialaan 41, Amsterdam-Z.,

Tel. 73 52 15

Financiering
en verzekering
van invoer-
uitvoer-
en
transito-zaken

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM

schadeverzekering van kantoormachines

Uitgebreide verzekering van alle soorten kantoormachines (schrijfmachines - rekenmachines - boekhoudmachines - Hollerith-installaties).

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010) 3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: *Drs. A. de Wit, Sleedoornlaan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.*

Bankiers: *R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).*
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 6 93 00, toestel 1 of 3.*

Advertentie-tarief *f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.*

Uit zonnige landen naar een oververhitte economie

„In Almelo zijn wij ertoe overgegaan, zij het met enige aarzeling, zowel Italiaanse als Spaanse arbeidskrachten aan te trekken. Ons bleef geen andere keuze. Is dit trouwens niet een symptoom van een grotere mobiliteit van de arbeid in Europa?”

Deze opmerkingen zijn ontleend aan een jaarverslag van een grote onderneming in een land, waarvan de Overheid met kracht de emigratie bevordert. Het is niet verwonderlijk dat bij velen het paradoxale samengaan van deze emigratie (structurele overbevolking) met de bovenvermelde migratie (hoogconjunctuur) het begripsvermogen te boven gaat en tot een verrijking van het cabaretrepertoire heeft geleid. Een beoordeling van deze overheids-politiek valt echter buiten het kader van dit artikel.

Een mogelijke antithese tussen de meteorologische en economische temperatuur van een land zou een achtergrond van de trek van Italiaanse en Spaanse arbeiders naar de oververhitte Nederlandse economie kunnen zijn. Deze antithese geldt echter niet voor het noorden van Italië, waar een grote bedrijvigheid heerst en een ruime werkgelegenheid bestaat. Hiermede hangt de geringe opkomst van geschoolde Italianen samen. Deze categorie omvatte op 30 juni jl. namelijk slechts 178 personen t.o.v. 2.709 ongeschoolden. Het zuidelijke landsdeel levert overwegend ongeschoolde arbeiders. Deze lieden werken voornamelijk in de sectoren metaal en textiel (resp. 40 en 36 pCt. van het totaal aantal ongeschoolden). Het aantal nog te bemiddelen aanvragen betrof resp. 340 geschoolde en 746 ongeschoolde Italianen. De werkelijke behoefte is echter groter dan de geregistreeerde vraag, omdat de werkgevers rekening houden met de beperkte wervingskansen.

De regionale concentratiegebieden zijn: Twenthe (738), Amsterdam (631) en Rotterdam (248). In de overige gedeelten van Overijssel, Noordholland, Zuidholland en in Utrecht lagen de aantallen in de orde van grootte van 100 tot 250. De andere betrokken provincies zijn Gelderland (395), Noordbrabant (78) en Limburg (24). De werving van Italiaanse arbeiders geschiedt op basis van een overeenkomst, welke in augustus 1960 tussen de twee Regeringen is gesloten. Op grond hiervan worden de arbeiders voor een periode van ten minste 12 maanden tewerkgesteld. De arbeidscontracten kunnen een voorziening inhouden voor een verlenging, doch onder voorbehoud van voorafgaande goedkeuring door de Nederlandse autoriteiten. Bij deze goedkeuring, die dus nu actueel wordt, wordt de toestand op de binnenlandse arbeidsmarkt in aanmerking genomen.

De arbeidsvoorwaarden mogen niet minder gunstig zijn

dan die welke van toepassing zijn op de Nederlandse werknemers van dezelfde categoric. De Nederlandse werkgevers zijn belast met de zorg voor een goede huisvesting. Bovendien mag aan de Italianen ten hoogste f. 15 per week voor de kosten van voeding en huisvesting in rekening worden gebracht. Deze gunstige condities houden mogelijk verband met de concurrentie met o.a. West-Duitsland. Tegenover de hogere geldlonen in West-Duitsland biedt Nederland een gunstiger bedrijfs sfeer en huisvesting (geen barakken, doch o.a. particuliere kosthuizen en ontvangstcentra in grotere gebouwen, die aanvankelijk een andere bestemming hadden). Een belangrijke rol spelen de familiebanden: wanneer eenmaal „het schaap over de dam is”, volgen meer dan eens de bloedverwanten. Vermeldenswaard lijkt nog de overweging van het gemeentebestuur van Rotterdam trams door Italianen te doen besturen.

Het geringe aanbod van geschoolde Italianen heeft geleid tot een nieuw contact met het land, waarvan de naam zo veelvuldig voorkomt in onze vaderlandse liederen. De actie is van recente datum: eerst op 8 april jl. werd met de Spaanse Overheid in een overeenkomst de werving geregeld. Tot 30 juni jl. werden 803 Spanjaarden tewerkgesteld, zodat er nog niet van een armada sprake is. Hiervan werken er 373 op een scheepswerf op Rozenburg. Hiernaast vormt Twenthe (252 pers.) het andere concentratiegebied. De bedrijfstaksgewijze spreiding was op genoemde peildatum beperkt tot de sectoren metaal en textiel.

In de overeenkomst met de Spaanse Overheid is eveneens de duur van de arbeidsverhouding in eerste instantie op een jaar gesteld. Vergeleken met de Italiaanse arbeiders worden echter de arbeidsvoorwaarden, in het bijzonder wat betreft de verzorging van de gezinnen in het land van herkomst, minder ruim toegepast. Naar verluidt wordt naar een verruiming van deze verzorging gestreefd.

Bij het aantrekken van buitenlandse arbeiders is Nederland gebonden aan de afspraken in E.E.G.-verband. Op 1 september a.s. worden maatregelen van kracht, welke de eerste etappe realiseren naar een vrij verkeer van arbeidskrachten binnen de Gemeenschap. Dit onderwerp verdient een ruimere behandeling dan in dit artikel mogelijk is. Voor ons betoog is het echter van belang dat de E.E.G.-broederschap tot gevolg heeft dat Nederland *alleen geschoolde* Spanjaarden tewerkstelt. Hiertoe werd overgegaan nadat was gebleken dat de E.E.G.-partners de vraag naar deze categorie arbeiders niet konden bevredigen.

M. H.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Uit zonnige landen naar een oververhitte economie, door Drs. M. Hart	779	Tien jaar bloemeteelt, door J. P. Kapteijn, den Bouwmeester	737
Groot-Brittannië zoekt naar evenwicht, door Drs. E. den Dunnen	780	Bedrijfseconomische notities: Concentratie van ondernemingen (II), door H. H. M. Foppe	790
Hoe personeelsverloop te beperken?, door Dr. C. A. Buningh	783	Notities: „Baby-boom” in Groot-Brittannië	782
Agrarisch structuurbeleid en regionale economische ontwikkelingspolitiek in West-Europa (I), door Ir. J. D. Dorgelo	785	Verbruiksstimulering door bezitsvorming	784
		Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. R. L. Boissevain	792

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Groot-Brittannië

zoekt naar

evenwicht

diagnose

maatregelen

gevolgen

Diagnose.

Met de revaluatie van de Duitse mark en de gulden in de tweede week van maart begon een vrijwel ononderbroken periode van speculatie tegen het pond sterling. Kort buitenlands kapitaal, dat, aangelokt door de relatief hoge rente, in 1960 naar Londen was gestroomd, werd gedeeltelijk weggetrokken om van eventuele verdere revaluaties te profiteren. De publikatie van de betalingsbalansresultaten over het jaar 1960, welke een veel groter tekort op lopende rekening en het lange kapitaalverkeer aan het licht bracht dan aanvankelijk werd verwacht, versterkte deze beweging, terwijl tenslotte ook politieke factoren, waaronder de uittreding van Zuid-Afrika uit het Gemenebest, de vlucht uit het pond vergrooten. Het lijdt geen twijfel, dat het structurele tekort op de betalingsbalans de oorzaak is geweest van het aanhouden van het wantrouwen in het pond.

Welke omvang het terugtrekken van korte gelden sedert begin maart heeft aangenomen is niet na te gaan, doordat de omvang van de steun die door een aantal centrale banken werd geboden onbekend is. Het feit echter, dat gedurende 1960 ca. £ 600 mln. (\$ 1,7 mrd.), voornamelijk kort kapitaal, in Engeland werd ondergebracht, geeft aan dat de mogelijkheden tot terugtrekken aanzienlijk waren.

De van weinig verbetering getuigende betalingsbalansresultaten van het eerste kwartaal 1961, de sterke stijging van de prijzen en de omvangrijke looneisen bij vrijwel stagnerende produktie deden geruchten over een devaluatie toenemen. De overtuiging won veld, dat de acute moeilijkheden slechts een symptoom waren van structurele gebreken, zoals een te laag investeringsniveau, te hoge overheidsuitgaven en consumptieve bestedingen, kosteninflatie en onvoldoende concurrentievermogen. Slechts door ook deze gebreken te bestrijden zou een duurzame verbetering kunnen worden bereikt en een snellere en meer gelijkmatige economische groei mogelijk worden.

Maatregelen.

Teneinde zowel de acute moeilijkheden als de structurele problemen tot oplossing te brengen, heeft de Kan-

selier van de Schatkist, Selwyn Lloyd, op 25 juli 1961 in het Lagerhuis een groot aantal maatregelen bekend gemaakt:

1. *Ter versteviging van de deviezenpositie en ter directe verlichting van de betalingsbalans:*

a. Een verzoek aan het I.M.F. tot het verrichten van een trekking van \$ 1.500 mln. en het ontvangen van een stand-by krediet van \$ 500 mln. Dit verzoek is inmiddels goedgekeurd.

b. Stabilisering van de *overheidsuitgaven in het buitenland* voor het financiële jaar 1962/1963 op een niveau van £ 400 mln., d.i. £ 80 mln. minder dan de huidige ontwikkeling zou doen verwachten. De hulpverlening aan onderontwikkelde gebieden zal echter niet worden verminderd. Over de vermindering van de defensielasten zal worden onderhandeld overeenkomstig de desbetreffende bepalingen van de N.A.V.O.

c. Goedkeuring van *investeringen in niet-sterlinglanden* zal meer afhankelijk worden gesteld van de te verwachten baten voor de betalingsbalans. Een groter deel van in het buitenland gemaakte winsten zal moeten worden gerepatriëerd. In dit verband zal de deviezencontrole met betrekking tot de investeringen in de niet-sterlinglanden worden verscherpt.

2. *Ter afremming van de binnenlandse bestedingen:*

a. Verhoging van het *tarief van alle accijnzen en omzetbelastingen* met 10 pCt. De binnenlandse koopkracht zal hierdoor (op jaarbasis) met £ 210 mln. verminderen (1 pCt. van het beschikbaar inkomen van gezinnen); het indexcijfer van de kosten van levensonderhoud zal met circa 1½ pCt. stijgen.

b. Verhoging van het *officiële disconto* van 5 tot 7 pCt. en van de verplichte kasreserves van 2 tot 3 pCt. van de toevertrouwde gelden (voor de „London Clearing Banks”).

Tot alle banken, ook de „Overséas Banks” en de „Accepting Houses”, is het verzoek gericht in het bijzonder de kredietverlening voor consumptieve doeleinden te beperken en die voor export en produktie zoveel mogelijk te ontzien. Ook de verzekeringsmaatschappijen is verzocht

hun kredietverlening, met name voor speculatieve doeleinden, te beperken.

c. Stabilisering van de uitgaven van de centrale overheid voor het begrotingsjaar 1962/1963 op het niveau van het huidige begrotingsjaar, o.a. door vermindering van subsidies aan landbouw en industrie en door opschorting van het steunprogramma voor het kopen van woonhuizen.

d. Vermindering van de uitgaven van de lagere overheden.

3. In afwachting van het gereedkomen van een long-run programma ter beperking van de kostenstijging:

a. Een loonstop voor alle werknemers in de publieke sector (ten getale van $2\frac{1}{2}$ mln., ruim een achtste van de totale afhankelijkke beroepsbevolking) totdat produktiviteitsstijging nieuwe loon- en salarisverhogingen mogelijk maakt.

Voor de circa $3\frac{1}{2}$ mln. werknemers, welke arbeidsovereenkomsten van de — tot nog toe zuiver administratieve — goedkeuring van de Minister van Arbeid afhangen, wil de Regering dezelfde regel toegepast zien.

b. Een verzoek aan het particuliere bedrijfsleven de overheidspolitiek inzake de lonen te volgen en voorts om de dividenden in het komende jaar niet te verhogen.

Tenslotte heeft de Kanselier voor het jaar 1962/1963 uitbreiding van het terrein van belastingheffing aangekondigd tot o.m. speculatiewinsten en heeft hij uitdrukking gegeven aan zijn vastbeslotenheid zonodig later in het jaar nog verder dan thans in te grijpen.

4. Tevens werkt de Kanselier maatregelen uit ter verzekering van een duurzame verbetering van de betalingsbalans en een krachtige en gelijkmatige economische groei op lange termijn:

a. De verbetering van de betalingsbalanspositie moet worden bereikt door verbetering van de resultaten op lopende rekening. Hiertoe dient 's lands internationale concurrentiepositie te verbeteren. De Kanselier wil:

— een economisch verantwoorde verhouding op lange termijn verzekeren tussen de toeneming van alle inkomens en de stijging van de produktiviteit,

— de efficiency bevorderen en restrictieve praktijken zowel aan werknemers- als aan werkgeverszijde tegengaan, — de invoerrechten verlagen teneinde de concurrentie op de binnenlandse markt te vergroten.

b. De Regering stelt een onderzoek in naar de gehele economische ontwikkeling op langere termijn (ten minste vijf jaar). Bij deze planning wil de Kanselier ook de vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers uit de particuliere sector betrekken. Overleg met de genationaliseerde industrieën in dit kader is reeds in een gevorderd stadium.

Bestedingseffect.

De Britse Regering geeft zelf geen kwantificering van het vermoedelijke effect van de door haar genomen maatregelen. Bij de in het navolgende gemaakte globale schattingen is mede gebruik gemaakt van prognoses van het „National Institute of Economic and Social Research”¹⁾.

Het effect, dat de nieuwe maatregelen zullen hebben op de totale binnenlandse bestedingen, zal voornamelijk worden bepaald door de mate, waarin men er in zal slagen de lonen voorlopig constant te houden. De stijging van de

kosten van levensonderhoud in het eerste halfjaar 1961 (met 2 pCt.), de zonder de belastingverhogingen reeds verwachte verdere stijging hiervan met 1 à $1\frac{1}{2}$ pCt. in het tweede halfjaar en de verhoging met $1\frac{1}{2}$ pCt. als gevolg van de nieuwe belastingen, zullen dit constant houden echter zeer moeilijk maken.

Vóór het bekend maken van de nieuwe maatregelen werd verwacht, dat de reële consumptieve bestedingen van de private sector in het tweede halfjaar van 1961 — als gevolg van de stijging van het beschikbaar inkomen van gezinnen — 2 pCt. hoger zouden zijn dan in het eerste halfjaar. Dit komt overeen met een reële toeneming van de totale binnenlandse bestedingen met circa $1\frac{1}{2}$ pCt.

De stijging van de kosten van levensonderhoud (met $1\frac{1}{2}$ pCt.), door de verhoging van de accijnzen en omzetbelastingen zou, indien zij niet tot verhoging van de looneisen leidt, de stijging van de reële consumptie beperken tot $\frac{1}{2}$ pCt. en die van de totale bestedingen tot nog iets minder. Dit lijkt wel het minimum-resultaat, dat men van het overheidsingrijpen mag verwachten. Indien daarentegen loon- en salarisverhogingen geheel achterwege blijven (het maximale resultaat), zou de reële consumptie in het tweede halfjaar 1961 met ruim 2 pCt. afnemen en zouden de totale (reële) binnenlandse bestedingen met ruim $1\frac{1}{2}$ pCt. verminderen.

De stijging van de investeringen zal vermoedelijk weinig invloed ondervinden van de getroffen maatregelen, hetgeen ook uitdrukkelijk werd beoogd. In dit verband kan er op worden gewezen, dat de investeringsaftrek gehandhaafd blijft. Verwacht wordt, dat de reële stijging in het tweede halfjaar ongeveer 8 pCt. zal bedragen, hetgeen overeenkomt met een reële toeneming van de totale binnenlandse bestedingen met ca. $1\frac{1}{2}$ pCt.

De overige bestedingen zullen, met name door het streven tot beperking van de overheidsuitgaven, per saldo een reële daling vertonen, die vermoedelijk overeen zal komen met een vermindering van de totale (reële) binnenlandse bestedingen met circa 1 pCt.

Het voorgaande samenvattend kan worden gesteld, dat het totaal van de binnenlandse bestedingen in het tweede halfjaar 1961 een reële mutatie kan vertonen, die ligt tussen -1 en +1 pCt.

Betalingsbalanseffect.

Het effect van het overheidsingrijpen op de reële binnenlandse bestedingen geeft — bij een op grond van de trendmatige ontwikkeling sedert 1955 te verwachten gemiddelde stijging van de capaciteit met $3\frac{1}{2}$ pCt. per jaar — ruimte voor een toeneming van de uitvoer. Hoewel de uitvoer eerst na verloop van tijd van een verbeterde concurrentiepositie zal kunnen profiteren, wordt toch een stijging verwacht, en wel op grond van de expansie in de Verenigde Staten en van de voortgezette groei in West-Europa. Indien de invoer — zoals te verwachten is — geen verdere stijging vertoont, lijkt in het tweede halfjaar evenwicht in het handelsverkeer bereikbaar.

Een nadelige invloed gaat uit van de stijging van de rentebetalingen op de buitenlandse schuld, als gevolg van de verhoging van het disconto, welke kan worden gesteld op £ 40 mln. per jaar. Verwacht wordt, dat het tekort op de lopende rekening in het tweede halfjaar 1961 nog ca. £ 100 mln. zal bedragen, doch dat in het (seizoenmatig gunstige) eerste halfjaar 1962 een overschot bereikt zal worden, dat vrijwel voldoende is om de uitgaven in het lange kapitaalverkeer te dekken.

¹⁾ „National Institute, Economic Review”, July 1961.

(advertentie)

De invloed van de discontoverhoging op de beweging van buitenlands rentegevoelig kapitaal is moeilijk te voorspellen aangezien hier ook politieke factoren een belangrijke rol spelen.

Vooruitzichten op langere termijn.

De door de Kanselier bekend gemaakte maatregelen hebben, door het inmiddels gebleken herstel van het vertrouwen in het pond, een adempauze gecreëerd, die noodzakelijk is om ook de structurele verbeteringen tot stand te brengen, die een snellere en meer gelijkmatige economische expansie mogelijk moeten maken.

De thans ingevoerde bestedingsbeperking en het optreden tegen loonsverhogingen zullen de betalingsbalanspositie belangrijk kunnen verbeteren. Op lange termijn echter dient een op prijsstabilisatie gerichte loonpolitiek, ook bij een krachtige expansie, handhaving van het evenwicht op de betalingsbalans te verzekeren. De mate waarin de Regering er in slaagt de kostenstijging in de hand te houden zal uiteindelijk bepalend zijn voor het welslagen van haar gehele programma van structuurverbetering.

Het wekt vertrouwen, dat de Regering — voor het eerst sinds de oorlog — blijf geeft dit duidelijk in te zien en dat zij maatregelen uitwerkt om dit te bereiken. Het feit echter, dat de vakverenigingen hebben verklaard geen medewerking te zullen verlenen aan de loonpolitiek, maakt de uitkomst daarvan uiterst onzeker. De Regering is in het verleden altijd voor stakingen en stakingsdreiging gezwich. Thans wil zij een krachtiger houding aannemen. De vakverenigingen zullen zich in hun houding wellicht laten beïnvloeden door Englands toenadering (en eventuele toetreding) tot de E.E.G. Hiervan kan ook een belangrijke psychologische invloed uitgaan ter bevordering van de efficiency. In beide gevallen zullen de exportmogelijkheden verbeteren. Feitelijke toetreding zal ipso facto de uitvoer ten goede kunnen komen, omdat dan de Euro-markt gemakkelijker toegankelijk wordt.

Het uiteindelijke resultaat van de maatregelen tot herstel van het economisch evenwicht is dus in belangrijke mate afhankelijk van de houding van de vakverenigingen. Blijft deze afwijzend, dan zal het evenwicht op de betalingsbalans slechts bereikt en gehandhaafd kunnen worden ten koste van stagnatie in het binnenland, zoals ook in het verleden steeds het geval was. Slaagt de Regering er echter in de vakbonden geleidelijk aan tot samenwerking te bewegen — hetgeen in het licht van haar gewijzigde houding niet onmogelijk moet worden geacht — dan zijn de kansen op succes bepaald niet ongunstig.

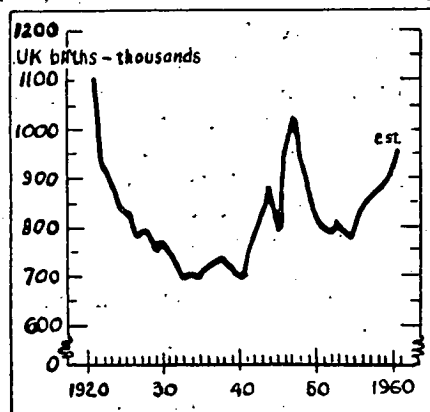
Amsterdam.

Drs. E. DEN DUNNEN.

„Baby-boom” in Groot-Brittannië

Mogelijk is 's lands eigen benauwende bevolkingsproblematiek er de oorzaak van dat vele Nederlanders weinig bekend zijn met de krachtige bevolkingsgroei in andere Westerse landen. Een uitzondering vormt wellicht de kennis van de „baby-boom” in de Verenigde Staten, waaraan nogal wat publiciteit wordt gegeven.

Uit „The Economist” van 29 juli jl. blijkt dat ook in Groot-Brittannië in dit opzicht zich een opvallende groei voltrekt. Deze groei is een verrassing voor vrijwel alle „officiële demografen”. In plaats van de verwachte daling van het aantal geboorten (conform een in 1955 opgestelde prognose), nam dit aantal in 1956 plotseling sterk toe. Deze toename zette zich door met een jaarlijkse toename van ca. 25.000, zodat in 1960 het getal van 916.000 babies werd bereikt. Sinds 1947 (terugkeer van de militaire vaders) is dit tevens een record, zoals uit de onderstaande grafiek blijkt.

De genoemde prognose raamde voor 1955 een bevolkingsgetal van 52,8 mln. De misrekening van de arme demografen in het aantal geboorten had echter tot gevolg dat reeds voor medio 1960 de 52,2 mln. werd bereikt. Voor 1955 is een herziene raming van 62,2 mln. opgesteld. Deze herziening impliceert een radicale verandering van de vorm van de grafische curve, welke het verwachte beloop van het bevolkingsgetal weergeeft. Terwijl de prognose van 1955 tot het midden van de jaren tachtig een matige stijging tot minder dan 55 mln. met een daaropvolgende daling betrof, wordt nu een langdurige stijging verwacht, welke ten minste tot het jaar 2000 reikt.

De onverwachte krachtige stijging van het aantal babies vindt volgens „The Economist” voornamelijk plaats doordat trouwen en gezinsuitbreiding op een lagere leeftijd geschieden. Aangezien er echter een grens is aan het steeds vroeger trouwen en kinderen krijgen kunnen deze twee factoren geen permanente acceleratie van een bevolkingsgroei veroorzaken.

Hoe personeelsverloop te beperken?

In aansluiting op de bespreking van de gevolgen van het personeelsverloop in het vorige artikel ¹⁾ zal thans een aantal maatregelen worden genoemd, welke worden aanbevolen ter beperking van het personeelsverloop. Met nadruk stel ik hierbij evenwel voorop, dat de uitvoering van de aanbevolen maatregelen haar doel mist, indien niet de eerlijke wens van de directie der onderneming, tot een meer openhartige uitwisseling van gedachten met de staf te komen, vruchtbaar staat. Het aanbevolen systeem moet tezamen worden opgebouwd, dus niet eenzijdig van hoger hand worden ingevoerd en/of opgelegd.

Welke zijn deze concrete aanbevelingen?

1. Introduceer een objectief salarisschema, waarbij alle functies door middel van een zorgvuldige analyse (een werkclassificatie voor salarisgenietenden) in bepaalde groepen worden onderverdeeld. De functie-analyse dient nauwkeurig en weloverwogen plaats te vinden, bij voorkeur door een drietal employés, die de betrokken functie goed kunnen beoordelen. Terwille van de uniformiteit van de waardering zal ten minste één der beoordelaars bij alle beoordelingen aanwezig moeten zijn, terwijl de analyse zelfstandig zonder ruggespraak moet geschieden. Door vergelijking en overleg vindt men dan vervolgens het eindoordeel. Het schema moet voldoende flexibiliteit laten, om leeftijdsverschillen, dienstijdsverschillen en vooral prestatieverschillen doelmatig te kunnen honoreren. Een voorbeeld van een aantal gewogen criteria, dat zijn dienst kan bewijzen voor deze werkclassificatie, vindt men in onderstaand functiebeoordelingsschema.

Functiebeoordelingsschema

1. Aantal ondergeschikten.

1-5	= 1
5-10	= 2
10-25	= 3
25-50	= 4
> 50	= 5

2. Aantal direct ondergeschikten.

1	= 1
1-3	= 2
3-10	= 3
> 10	= 4

3. Homogeniteit van de arbeid der ondergeschikten.

zeer homogeen	= 0
iets heterogeen	= 1
matig heterogeen	= 2
zeer heterogeen	= 3

4. Homogeniteit van de eigen arbeid.

homogeen/iets heterogeen	= 0
matig heterogeen	= 1
zeer heterogeen	= 3

5. Vereiste specialistische kennis (opleiding).

geen specialisme	= 0
gericht middelbare opleiding	= 4 (H.T.S., S.P.D.)
algemeen middelbare opleiding	= 3 (H.B.S., Gymn. enz.)
algemeen hogere opleiding	= 8
gericht hogere opleiding	= 10

6. Vereiste specialistische kennis (ervaring).

geen specialisme	= 0
gering	= 1
matig	= 2
groot	= 3
zeer groot	= 4

7. Aard van het werk.

geen leiding	= 0
meewerkend/leidinggevend	= 2
ondergeschikt	= 4
zelfstandig	= 6
zeer zelfstandig	= 8

8. Omstandigheden, waaronder gewerkt wordt (licht, atmosfeer enz.).

gunstig	= 0
soms ongunstig/vrij gunstig	= 1
veelal ongunstig/matig gunstig	= 2
altijd vrij ongunstig	= 3
altijd zeer ongunstig	= 5

9. Persoonlijk risico.

Geen	= 0
Enig	= 1
Groot	= 3
Zeer groot	= 5

10. Administratieve aspecten.

geen/gering	= 0
regelmatig eenvoudig	= 1
soms complex	= 2
regelmatig complex	= 3

11. Financiële en kwaliteitsverantwoordelijkheid (kwalitatieve en kwantitatieve verantwoordelijkheid en tijdsduur der verantwoordelijkheid).

geen/gering	= 0
matig	= 2
aanzienlijk	= 4
zeer groot	= 6

12. Coördinatie/contact met anderen.

geen/gering	= 0
matig	= 2
aanzienlijk	= 4
zeer groot	= 6

13. Duur van het werk.

streng beperkt	= 0
(ook toepasselijk, als overwerk betaald)	
afhankelijk van seizoenen e.d.	= 5

14. Uitdrukkingsvaardigheidsvereisten.

geen/gering	= 0
enige schriftelijke/ruime mondelinge	= 2
ruime schriftelijke	= 4
zeer zware schriftelijke/mondelinge	= 5

15. Creativiteit/initiatief/improvisatie.

geen/gering	= 0
matig	= 1
aanzienlijk	= 3
groot	= 5
zeer groot	= 6

¹⁾ Zie: „Gevolgen van het personeelsverloop” in „E.-S.B.” van 9 augustus 1961.

16. Representatie/niveau van representatie.

geen/gering	= 0
matig	= 1
zwaar	= 3

17. Integriteitseisen.

geen bijzondere vereisten	= 0
grote interne/matige externe integriteits- vereisten	= 2
grote externe integriteitsvereisten	= 5

2. Draag zorg voor een regelmatige en weloverwogen beoordelingsprocedure, waarbij de beoordeelde de gelegenheid krijgt om van de volledige beoordeling kennis te nemen (laat hem meetekenen!). De beoordeling dient bij voorkeur weer onafhankelijk door verscheidene mensen te worden uitgevoerd. Teneinde te vermijden, dat de beoordeling tendeert naar een uniforme lofzang, zal een doelmatige opvoeding van het beoordeelend personeel dienen plaats te vinden. Tevens moet het algemeen beoordelingsniveau van de verschillende functionarissen geregeld worden bestudeerd en zonedig besproken.

3. Tracht steeds, indien enigszins mogelijk, promoties te doen plaatsvinden vanuit de organisatie zelf. Het is nodig zich hiertoe steeds af te vragen, welke potentiële mogelijkheden de eigen mensen hebben en welke opleiding, training

en uitwisseling benodigd zijn om, zodra de noodzaak hiertoe zich voordoet, van deze interne promotiekanalen gebruik te maken.

Laat eventueel (bij voldoende bedrijfsomvang) de mensen uit de eigen organisatie mededingen naar vacante posities. Indien de keuze op een ander valt, bespreek dan met de sollicitanten en eventuele andere interne gegadigden, die zich gepasseerd zouden kunnen voelen, welke overwegingen de keuze hebben bepaald. Doe dit tijdig om teleurstellingen te voorkomen en betrek zo mogelijk de teleurgestelden bij de benoeming. Vermijd tot elke prijs bevoordeling van vrienden en/of familieleden. Indien dit beslist onmogelijk is door historische factoren en/of toezeggingen, laat hen dan toch bij voorkeur eerst elders een carrière maken of tenminste binnen de onderneming van de grond af beginnen. Dit komt hun aanzien ten goede en leert hen de moeilijkheden van elk niveau beter begrijpen.

4. Betrach een zo groot mogelijke openbaarheid betreffende de resultaten van de onderneming en haar onderdelen, alsmede betreffende de plannen, de achtergronden van genomen of aanstaande besluiten en alle andere onderdelen van het ondernemingsgebeuren, die de mensen, die voor de onderneming werken, kunnen interesseren. Dit verstrekt de teamgeest en de doelgerichtheid ten zeerste.

5. Animeer zoveel mogelijk contacten tussen de employés, ook buiten het strikt zakelijke vlak. Neem hieraan ook zelf deel. Middelen hiertoe zijn onder andere: personeelsverenigingen, jaarbijeenkomsten, studiebijeenkomsten, en avondcursussen in grotere ondernemingen, nieuwjaarsrecepties enz. De contacten mogen echter beslist geen geforceerd karakter dragen, daar zij dan hun doel missen.

6. Delegeer zo mogelijk nog net iets meer bevoegdheid aan de ondergeschikten dan verantwoord wordt geacht en voedt hen op hetzelfde te doen. Vrijwel steeds zal blijken, dat de ondergeschikte de in hem gestelde verwachting overtreft. Een en ander eist een machtigingsschema met voldoende flexibiliteit, om de gegeven machtigingen aan te passen aan de persoon, waaraan wordt gedelegeerd. Beperk deze delegatie niet tot een kwantitatieve delegatie, maar delegeer ook beleidsbeslissingen (kwalitatieve delegatie); leer de mensen denken! Delegeer tevens met een ruime tijdsdimensie, d.w.z. controleer niet te frequent en richt de controle niet op de activiteiten van de ondergeschikten, maar op de door hen bereikte resultaten. Geef hen ook de eer bij goede resultaten en voedt de mensen op om hetzelfde te doen ²⁾.

7. Stel niet slechts belang in de mensen als employé, maar ook als mens. Steun hem in zijn moeilijkheden en zijn ontwikkeling en maak kennis met zijn huiselijke omstandigheden. Een en ander kweekt wederzijds begrip.

Ik ben ervan overtuigd, dat menig een het gevoel bekruipt bij het lezen van deze lijst: „Waar haal ik de tijd vandaan?!”. Toch ben ik van mening, dat dit meevalt en dat vrijwel iedere ondernemer, die zijn eigen onderneming analyseert, eerlijk zal moeten toegeven, dat er voor hem op vele gebieden, ook zonder veel extra moeite en tijd, nog veel te verbeteren valt.

Utrecht.

Dr. C. A. BUNINGH.

²⁾ Men zie in dit verband ook de brochure van Prof. Dr. J. L. Meij: „Organisatie, budgettering en administratieve verantwoording”.

Verbruiksstimulering door bezitsvorming

Het verstrekken van obligaties aan afnemers doet zich nu ook voor bij de „American Motors Corporation”. Deze onderneming heeft onlangs 34.324 „United States savings bonds” aan de autobezitters doen toekomen, die in de voorafgaande maand een „Rambler” hebben aangeschaft. Het motief is het belonen van de medewerking om de omzet van het voorafgaande jaar te overtreffen. Het ligt in de bedoeling, aldus „The Financial Times” van 8 april jl., dit winstdelingsprogramma voorschandts voort te zetten.

Indien namelijk de omzet in een bepaalde maand ten minste 10 pCt. hoger is dan in de gelijknamige maand van het voorafgaande jaar, komen de afnemers in de verstreken maand voor de genoemde „savings bonds” in aanmerking.

Het waardebedrag van een dergelijke obligatie wordt bepaald door de omvang van de omzetsstijging, variërend van \$ 25 tot \$ 125 bij een toename van de omzet met resp. 10 en 50 pCt. of meer. Het lijkt voor de macro-econoom een interessante opgave te onderzoeken in welke mate deze afzetstimulering door bezitsvorming bij een toepassing op grote schaal de nationale consumptie- en vermogensstructuur zou beïnvloeden. De winstdelingsregeling door de genoemde onderneming is echter nog niet typerend voor de Amerikaanse auto-industrie in haar geheel. Over het algemeen worden namelijk vooral faciliteiten verstrekt om de, veelal hoge, onderhouds- en exploitatiekosten te verlichten.

Agrarisch structuurbeleid en regionale economische ontwikkelingspolitiek in West-Europa

(I)

Inleiding.

Op 15 en 16 maart 1961 had te Bad Godesberg een congres plaats, georganiseerd door de „Forschungsgesellschaft für Agrarpolitik und Agrarsoziologie“ e.V. te Bonn, dat geheel was gewijd aan het in de titel van dit artikel genoemde onderwerp. De „Forschungsgesellschaft“ is een in 1952 opgerichte organisatie, die zich ten doel stelt de bevordering van het sociaal-economisch en sociologisch onderzoek in de Westduitse landbouw in verband met de structuurveranderingen in deze bedrijfstak en op het Duitse platteland (industrialisatie, scheiding tussen Oost- en West-Duitsland, vluchtelingenvraagstuk). Aan het congres namen personen deel, afkomstig uit verschillende sectoren van het maatschappelijk leven, die uit hoofde van hun werkzaamheden nauw zijn betrokken bij de zich voltrekkende agrarische structuurwijzigingen, zoals hoogleraren en onderzoekers, verbonden aan universitaire onderzoeksinstituten, regeringsfunctionarissen en bestuurders van boerenorganisaties.

Overeenkomstig de opzet van het congres waren eveneens vertegenwoordigers aanwezig uit twaalf andere Westeuropese landen, w.o. België, Frankrijk, Italië en Nederland. Daar de behandelde onderwerpen ook voor ons land van actuele betekenis zijn, lijkt het zinvol een overzicht te geven van de ontwikkeling in enkele E.E.G.-landen en van de standpunten, die men ten aanzien van de in de titel genoemde vormen van welvaartsbeleid inneemt. Ook in dit opzicht is immers de noodzaak aanwezig tot een zekere mate van harmonisatie van beleid binnen de E.E.G.

Bij de verwerking van de congresindrukken tot een vergelijkend overzicht is vooral gebruik gemaakt van de ingediende „papers“, die grotendeels betrekking hadden op een viertal punten, t.w.:

1. de inkomensontwikkeling in en buiten de landbouw;
2. het in het verleden door de overheid gevoerde beleid ter verbetering van de agrarische structuur en ter bevordering van de regionale economische ontwikkeling;
3. de bestaande plannen en vooruitzichten ten aanzien van dit beleid;
4. eventuele kritiek en nadere voorstellen dienaangaande ¹⁾.

De inkomensontwikkeling in en buiten de landbouw.

In alle Westeuropese landen is na de laatste oorlog een stijging opgetreden in de landarbeiderslonen, die zich gemakkelijk laat weergeven door de ontwikkeling van de vastgestelde lonen (zoals in Nederland in de collectieve arbeidsovereenkomsten). Van 1947/48 tot 1959/60 is het landarbeidersloon in ons land meer dan verdubbeld,

¹⁾ „Papers“ zijn o.a. opgesteld door: Prof. C. Boon, Universiteit van Leuven; Prof. M. Cépède, Ministerie van Landbouw, Parijs; Ir. J. P. Groot, Landbouwhogeschool, afd. Sociologie en Sociografie (hoogleraar: Prof. Dr. E. W. Hofstee), Wageningen; Prof. Dr. C. von Dietze, Universiteit van Freiburg/Breisgau.

terwijl het indexcijfer van de kosten van levensonderhoud voor gezinnen van handarbeiders en ambtenaren in 1959 was gestegen tot niet meer dan 123 (1951 = 100). Een en ander betekent dus een reële loonsverhoging van betekenis voor de landarbeiders. Uit een vergelijking met de industrielon — tabel 1 — blijkt, dat de landarbeiderslonen relatief sterker zijn toegenomen.

TABEL 1. *Indexcijfers brutolonen in Nederland*
(30 juni 1947 = 100)

Jaar	Landbouw a)	Industrie b)
1948	104	105
1949	111	109
1950	120	116
1951	129	125
1952	133	128
1953	138	130
1954	154	144
1955	164	151
1956	173	156
1957	194	173
1958	209	182
1959	215	186

a) Akkerbouw en veeteelt.

b) Gemiddelde van 40 bedrijfstakken.

Bron: door C.B.S. afgeleid uit de C.A.O.'s.

In verband met de lengte van de werkweek (in 1958/59 in de landbouw 54, in de industrie 49 uur per week) was het gemiddelde uurloon in dit contractjaar resp. f. 1,50 en f. 1,81 ²⁾.

De arbeidsinkomens van de landbouwers en eventuele meewerkende gezinsleden, voor zover deze inkomens ontstaan in de landbouwbedrijven, zijn bekend uit de bedrijfs-economische boekhoudingen. Vergelijkt men deze inkomens met de landarbeiderslonen, dan blijken de laatste in vele gevallen hoger te zijn. Deze situatie spreekt ten aanzien van België duidelijk uit tabel 2, waarvan de cijfers in de tweede kolom zijn afgeleid uit ca. 300 boekhoudingen van bedrijven van ca. 16 ha (de gemiddelde oppervlakte van alle landbouwbedrijven in België bedraagt thans ca. 9 ha):

TABEL 2.

Uurlonen landbouwers en landarbeiders in België

Boekhoudjaar	Fictief uurloon landbouwers a)	Kalenderjaar	Uurloon gekwalificeerde landarbeiders b)
1953/54	B.fr. 17,5	1953	B.fr. 24,2
1954/55	20,4	1954	24,3
1955/56	24,0	1955	24,4
1956/57	20,3	1956	25,5
1957/58	23,7	1957	27,2
1958/59	22,4	1958	27,7
		1959	28,4
		1960	29,0

a) Ontvangen door op landbouwbedrijven werkende gezinsleden.

Bron: „Station d'Economie Rurale de l'Etat“.

b) Incl. werkgeversaandeel, sociale lasten; door de Regering goedgekeurde minimumlonen, vastgesteld door de „Conseil National du Travail“.

Daar in Nederland ca. 2.700 landbouwbedrijven, over het gehele land verspreid, door het Landbouw-Economisch

²⁾ C.B.S.: „Statistiek van de lonen in de landbouw, 1958-1959“

Instituut een bedrijfseconomische boekhouding laten verzorgen, zijn voor ons land meer gedetailleerde en betrouwbaarder gegevens beschikbaar (tabel 3). Van slechts enkele zgn. kostprijsgebieden zijn de arbeidsinkomens van de boer in deze tabel vermeld, zodat het gevaarlijk is te generaliseren. Zo waren de arbeidsinkomens in de Groninger akkerbouwbedrijven doorgaans aanmerkelijk lager dan die in het zuidwestelijk zeekeleigebied (Zeeland e.o.). Uit deze gegevens blijken echter duidelijk enkele belangrijke tendenties.

De akkerbouwboeren kenden sinds 1955/56 een sterk fluctuerend arbeidsinkomen, de boeren in de weidestroken een geleidelijk stijgend inkomen, terwijl hun collega's in de zandgebieden genoeg moesten nemen met aanzienlijk lagere inkomens, die bovendien de neiging schijnen te vertonen op langere termijn te zullen dalen. Naarmate het landarbeidersloon steeg, zijn de arbeidsinkomens van meer boeren in de zandgebieden lager geworden dan het landarbeidersloon ³⁾.

TABEL 3. *Arbeidsinkomen per ondernemer en landarbeidersloon in Nederland per jaar a)*

Jaar	Arbeidsinkomen per ondernemer op de							Landarbeidersloon incl. werkgevers-aandeel sociale lasten
	akkerbouw-bedrijven zuidw. zeekeleigebied (ca. 35 ha)	weidebedrijven		gemengde zandbedrijven				
		Friesland en Noordholland		Drenthe (ca. 13 ha)	Overijssel (ca. 9,5 ha)	de Graafschap (ca. 10 ha)	Noordbrabant (ca. 10 ha)	
		klei (ca. 21 ha)	veen (ca. 18 ha)					
(in guldens)								
1955/56	16.100	8.450	6.500	4.650	5.150	7.150	7.800	3.650
1956/57	5.500	9.700	6.650	4.000	4.000	5.550	6.200	3.900
1957/58	10.000	11.150	9.050	5.450	5.000	6.700	6.650	4.250
1958/59	18.750	11.750	9.050	5.200	4.900	5.950	6.700	4.650
1959/60	18.600	11.350	10.450	4.000	3.500	3.650	4.750	4.700
								5.050 (1960/61)

a) Afgerond op f. 50.

Bron: L.-E.I.

Een directe vergelijking van het gemiddelde inkomen per man in de landbouw (gezins- en vreemde arbeidskrachten) met het inkomen per man in vergelijkbare niet-agrarische sectoren is in Frankrijk uitgevoerd door Milhau met gebruikmaking van indexcijfers ⁴⁾. Uit zijn studie blijkt, dat het aandeel van de agrarische bedrijfstakken in het nationaal inkomen sneller is afgenomen dan het percentage van de beroepsbevolking, werkzaam in deze bedrijfstakken. Bovendien zijn de fluctuaties in het agrarisch inkomen onregelmatiger dan die in het niet-agrarisch inkomen (tabel 4).

In West-Duitsland is men dezelfde weg gegaan van vergelijking van agrarische en niet-agrarische inkomens door hantering van het begrip „Vergleichslohn“, d.i. het gemiddelde arbeidsloon van vergelijkbare beroeps- en tarief-groepen in de industriële sector. Op grond van deze gegevens streeft men naar een toestand van pariteit. Ondanks de toeneming van de arbeidsproductiviteit in de landbouw, die in het laatste decennium sterker was dan ooit tevoren en tevens sterker dan in de andere bedrijfstakken, is de gewenste pariteit niet bereikt (tabel 5).

³⁾ Hierbij dient men te bedenken, dat de bij het L.-E.I. in administratie zijnde bedrijven niet representatief zijn voor de Nederlandse landbouw als geheel, daar de L.-E.I.-bedrijven dienen te voldoen aan zekere eisen ten aanzien van de vakbekwaamheid van de boer en de doelmatigheid van de bedrijfsvoering, terwijl de boer geen nevenberoep uitoefent.

⁴⁾ J. Milhau: „Etude du revenu de l'agriculture et des agriculteurs“ in „Revue de l'Economie Méridionale“, Tome VIII, no. 31, Montpellier, juli-september 1960.

TABEL 4.

Ontwikkeling agrarisch en niet-agrarisch inkomen in Frankrijk

(index 1949 = 100)

Jaar	Inkomen per agrariër	Inkomen per niet-agrariër
1949	100	100
1950	103	108
1951	97	111
1952	97	112
1953	106	117
1954	107	123
1955	113	129
1956	113	137
1957	125	142
1958	124	146

Bron: zie voetnoot 4.

Het voorgaande samenvattend ⁵⁾, kan men concluderen, dat in het algemeen in de E.E.G.-landen sprake is van een verkleining van de achterstand in de landarbeiderslonen ten opzichte van vergelijkbare arbeidslonen in de industrie,

TABEL 5.

Ontwikkeling agrarisch inkomen en vergelijkbaar niet-agrarisch inkomen in West-Duitsland

Jaar	Arbeidsinkomen a) per agrarische arbeidskracht	Vergelijkbaar loon per industriële arbeidskracht	2 in pCt. van 3
	1	2	3
1954/55	D.M. 2.318	D.M. 3.500	66,2
1955/56	2.500	3.800	65,6
1956/57	2.700	4.200	64,4
1957/58	3.300	4.400	74,2
1958/59	3.538	4.656	76,0

a) „Erzielter Lohn“ = arbeidsinkomen na aftrek van bedrijfsleidersvergoeding en werkgeversaandeel in sociale verzekeringen.
Bron: „Grüner Bericht 1960“, blz. 56 en 57.

hoewel deze achterstand, vooral ten aanzien van de uurlonen, zeker nog niet tot het verleden behoort. Op grond van de vermelde cijfers is het moeilijk een algemene uitspraak te doen over de ontwikkeling van het inkomen van de bedrijfshoofden in de landbouw. Ongeacht regionale verschillen in deze inkomensontwikkeling binnen de landen is enerzijds wel een zekere toeneming van het inkomen per bedrijfshoofd te constateren, althans op lange termijn, maar het is duidelijk, dat anderzijds vele bedrijfshoofden een inkomen genieten, dat lager is dan een of ander niet-agrarisch vergelijkingsinkomen.

⁵⁾ Op korte termijn waren geen gegevens beschikbaar over de ontwikkeling van het agrarisch inkomen in Italië en Luxemburg.

Tot de stijging van het inkomen per bedrijfshoofd in de landbouw hebben zeker de landbouwers zelf in grote mate bijgedragen door uitbreiding van de produktie, vooral in de veehouderijsector, bij gelijktijdige vermindering van de arbeidsbezetting, dus door bedrijfsaanpassing. Het is echter evenzeer duidelijk, dat de inkomensvorming in de landbouw aanzienlijk is beïnvloed door het overheidsbeleid in de vorm van producentensubsidies en andere maatregelen tot verbetering van de prijsverhoudingen in het agrarisch produktieproces. Dit beleid loopt in de E.E.G.-landen sterk uiteen.

Zo verstrekte de Belgische Regering in 1950 in totaal B.fr. 186,5 mln. aan subsidies, waarvan B.fr. 13 mln. voor de verbetering van bedrijfsgebouwen en de rest voor de zuivelindustrie, de t.b.c.-bestrijding en veeverbetering. In 1960 beliepen deze bedragen resp. B.fr. 557,5 mln. en B.fr. 45 mln. In dit land kent men vrijwel geen directe prijssubsidies of toeslagen aan de landbouwers.

In Frankrijk heeft men na de laatste oorlog reeds drie „Plans Agricoles de Modernisation et d'Équipement” gekend, resp. voor de perioden 1948-1952, 1952-1957 en 1957-1961. Het eerste plan was vooral gericht op uitbreiding van de agrarische produktie, het tweede plan op vergroting van de produktiviteit per ha cultuurgrond en per dier door technische verbeteringen, terwijl het huidige plan het accent heeft gelegd op de rentabiliteit van de landbouw en het levenspeil van de boerenbevolking. Het beoogde een heroriëntering t.o.v. het produktenassortiment door middel van een prijspolitiek, die voorzag in relatief hoge prijzen voor dierlijke en tuinbouwprodukten; overigens is dit gewenste resultaat ten aanzien van de produktierichting niet bereikt. De regeringssubsidies beliepen in 1954 en 1959 resp. 0,7 pCt. en 2 pCt. van de waarde van de agrarische produktie. In 1960 verstrekte de Regering subsidies ter waarde van F.fr. 2.884 mln. (nieuwe franks), d.i. bijna 10 pCt. van de brutowaarde van de agrarische produktie. Van dit bedrag is 34,3 pCt. opgebracht door de agrarische bevolking zelf in de vorm van belastingen, heffingen enz.

Zoals bekend heeft het landbouwbeleid van de Nederlandse Regering sinds jaren als hoofddoel het waarborgen van een redelijk inkomen aan de boeren op goed geleide, economisch en sociaal verantwoorde bedrijven door het stellen van minimumprijsgaranties voor een aantal basis-

produkten. Sinds de wereldmarktprijzen rond 1957 zodanig zijn gedaald, dat deze garantieregeling in werking is getreden, zijn jaarlijks grote bedragen hieraan ten koste gelegd. Zo is de bijdrage van de Regering aan het Landbouw-Egalisatiefonds⁶⁾ voor 1961 geraamd op f. 296.584.000.

De Westduitse Regering stelde in de periode 1957-1960 jaarlijks een subsidiebedrag beschikbaar van ca. D.M. 800 mln., w.o. D.M. 350 mln. ter ondersteuning van de melkprijs en D.M. 230 mln. als subsidie op kunstmest.

In de laatste jaren is de landbouwrijpolitiek in verscheidene landen discutabel geworden. Het is begrijpelijk, dat men de inkomensoverdracht van de niet-agrarische bevolkingsgroepen naar de agrarische sector krachtens dit beleid, nationaal-economisch gezien, slechts kan handhaven, indien voldoende argumenten aanwezig zijn ter rechtvaardiging van deze politiek.

Als tegenargumenten kan men aanvoeren, dat in het algemeen de grote landbouwbedrijven met vruchtbare cultuurgrond meer profijt trekken van een landelijk agrarisch prijsbeleid dan de kleine bedrijven, die veelal in gebieden liggen met minder vruchtbare grondsoorten en een minder gunstige agrarische structuur⁷⁾. Als middel tot beïnvloeding van de produktierichting in de landbouw schijnt het prijsbeleid onvoldoende resultaten te zullen opleveren. In deze gedachtengang past de vraag, of men wellicht voorrang zou dienen te verlenen aan een agrarisch structuurbeleid ter verbetering van de in vele landbouwgebieden sterk verouderde agrarische structuur. Hierdoor kan men betere mogelijkheden scheppen voor de noodzakelijke aanpassing van de bedrijfsvoering aan de eisen des tijds op het gebied van rationalisatie (door bijv. mechanisatie en motorisering met vermindering van de arbeidsbezetting, invoering van meer efficiënte arbeidsmethoden). Een krachtig agrarisch structuurbeleid op lange termijn kan aldus meebrengen, dat de kostprijsverlagende werking de noodzaak tot het verlenen van prijs- of hectaretoeslagen vermindert.

⁶⁾s-Gravenhage.

Ir. J. D. DORGELO.

⁶⁾ Uit dit fonds worden de overheidsbijdragen in het kader van het markt- en prijsbeleid gefinancierd.

⁷⁾ Een regionaal gedifferentieerd landbouwrijpolitiek komt thans in West-Europa alleen voor in Finland, Noorwegen en Zweden.

Tien jaar bloemeteelt

In dit artikel wordt getracht een beeld te geven van de economische aspecten van de bloemeteelt in Nederland in het decennium 1950-1960. Op sommige punten was een vergelijking van de bloemeteelt met de gehele tuinbouw mogelijk; in enkele gevallen kon een overeenkomstig cijfer uit andere sectoren van het Nederlandse bedrijfsleven ter illustratie worden vermeld.

Beteelde oppervlakte en produktiewaarde.

Het bloemearitaal is sinds 1950 regelmatig uitgebreid. Vooral de oppervlakte staand glas nam toe. De uitbreiding van het areaal plat glas is er sterk door overtroffen. Ook bij vergelijking met de vergroting van de oppervlakte staand glas in de gehele tuinbouw blijkt de toename in de bloemisterij aanzienlijk te zijn. Niettemin omvat de bloemeteelt nog steeds *niet meer dan 11 pCt. van het staand glas in ons land.*

Meting van de produktie van de bloemeteelt in hoeveelheden geeft een cijfer, waar weinig waarde aan toegekend moet worden, gezien het grote assortiment van produkten; bloemen worden namelijk in vele variëteiten en kwaliteiten en soms ook in verschillende leeftijden voortgebracht. De *produktiewaarde* — eveneens een moeilijk meetbare grootheid — vertoont een stijging die iets achterblijft bij die van de tuinbouw als geheel.

De omzetten van de bloemenveilingen vertonen een relatieve stijging, die ver uitgaat boven de toename van de produktiewaarde van de gehele bloemeteelt. Men kan hieruit afleiden, dat de positie van de handelskwekers als groep een geringer verbetering vertoont dan die van de veilingkwekers.

Samenstelling, seizoenpatroon en herkomst van de produktie.

De procentuele samenstelling van de veilingaanvoer in

TABEL 1.

	Oppervlakte staand glas				Produktiewaarde				Veiling-omzetten bloemisterij	
	tuinbouw		bloemisterij		tuinbouw		bloemisterij		× f. l mln.	pCt.
	ha	pCt.	ha	pCt.	× f. l mln.	pCt.	× f. l mln.	pCt.		
1950	2.282	100	242	100	513	100	63	100	35	100
1955	ca. 2.800	123	346	143	798	156	88	140	56	160
1960	3.993	175	449	186	1.150	224	136	216	95	271

Bron: Tuinbouw-gids, diverse jaargangen.

geld onderging in de onderzochte periode enkele opvallende wijzigingen. Zo breidde zich in het begin van de onderzochte periode vooral de aanvoer van anjers uit. De laatste jaren wordt deze aanvoer echter weer wat afgeremd. De toename van de freesia-aanvoer van 1 tot 10 pCt. van de totale aanvoer was niet minder spectaculair. De seringen liepen in percentage aanzienlijk terug.

Ook bij de potplanten deden zich belangrijke verschuivingen voor. De Azalea liep aanvankelijk sterk terug door het hoge prijsniveau van de importen uit België. Inmiddels heeft zij, door daling van het Belgisch prijsniveau en door opvoering van onze eigen produktie, weer iets van het verloren terrein herwonnen. Begonia's en Hortensia's verloren veel terrein, Primula's in mindere mate. De Cyclamen behielden nauwelijks hun percentage van ca. 20 pCt. van de totale aanvoer, maar er was een krachtige verschuiving van grote naar kleine pot merkbaar. De grote winnaars bij de potplanten waren Ficus, Hedera, Sansevieria, Anthurium en dergelijke gewassen.

Onder invloed van de Zweedse en Deense binnenhuis-architectuur is ook in ons land de vraag sterk toegenomen naar al dan niet klimmende bladplanten, die in de lange winters in Skandinavië goed in een sterke behoefte aan planten konden voorzien. Ook de moderne woningbouw, waardoor meer licht in de huizen binnentreedt, bevorderde het gebruik van tal van „niet-bloeiende" en ook wel, zij het in mindere mate, van bloeiende planten.

Bij de produkten die niet via de veiling verhandeld worden, valt een grote toename te constateren in het opkweken van jong plantmateriaal, zoals anjerstek, jonge anthuriumplanten, cyclamenzaad enz.

In tegenstelling tot de sterke veranderingen die de samenstelling van de totale produktie heeft ondergaan, stond de *gelijkmatigheid* van het *seizoenpatroon* der meeste artikelen. De procentuele aanvoer per maand toont bij veel produkten van jaar tot jaar slechts geringe wijzigingen, die vooral door weersomstandigheden worden veroorzaakt. Tekenend is hier wel het seizoenpatroon van de Amerikaanse anjers, dat bij een toename van de aanvoer in zes jaar met ca. 90 pCt. nauwelijks verandering onderging (zie Tuinbouw-gids 1960, blz. 543 e.v.). Enkele produkten, waarvoor de wijziging van het seizoenpatroon wel opvallend is, zijn Freesia en Forsythia. De verbeterde kennis van de fysiologische omstandigheden tijdens de groei is hierbij van grote invloed geweest en heeft ongetwijfeld bijgedragen tot een betere marktsituatie.

De *verdeling* van de *produktie* over de *diverse centra* vertoonde in de onderzochte periode een voortdurende verschuiving, die in de veilingaanvoeren duidelijk tot uitdrukking komt. Het Aalsmeerse aandeel vertoont een constante daling, die in feite nog sterker is dan de cijfers aangeven, omdat de aanvoer op de Aalsmeerse exportveilingen voor een toenemend gedeelte uit andere gebieden afkomstig is.

Bestemming van de produktie.

Het gedeelte van de produktie, dat voor export is bestemd,

TABEL 2.

Veilingaanvoer snijbloemen in pCt. van de geldswaarde der totale veilingaanvoer

	1950	1955	1960
Anjers	19	26	22
Rozen	18	17	18
Tulpen	15	13	11
Chrysanten	12	11	12
Seringen	8	5	4
Freesia's	1	7	10

Veilingaanvoer potplanten in pCt. van de geldswaarde der totale veilingaanvoer

	1950	1955	1960
Azalea	13	6	7
Begonia	11	8	5
Cyclamen, grote pot	13	11	8
Cyclamen, kleine pot	7	9	10
Hortensia	6	4	2
Anthurium			
Ficus, Sansevieria	2	9	10
Hedera			

Bron: Tuinbouw-gids, diverse jaargangen en gegevens P.V.S.

TABEL 3. *Veilingaanvoer snijbloemen en potplanten* ($\times 100.000$ st.)

	1950	1955	1960
Snijbloemen:			
Anjers	570	1.000	1.644
Rozen	580	720	950
Chrysanten	160	200	262
Seringen	110	90	91
Tulpen (bos van 10 st.)	110	90	116
Freesia's (bos van 10 st.)	10	40	113
Potplanten:			
Azalea	6	3	5
Begonia	27	22	20
Cyclamen, grote pot	8	6	6
Cyclamen, kleine pot	9	10	15
Hortensia	3	2	1
Pelargonium	13	14	11
Primula	15	17	12

Bron: Tuinbouw-gids, diverse jaargangen en gegevens P.V.S.

TABEL 4. *Veilingaanvoer in procenten*

	1950	1955	1960
Aalsmeer	59,3	57,8	54,1
Honselersdijk	11,5	14,7	17,4
Rijnsburg	11,1	12,6	13,8
Roelofarendsveen	1,3	2,5	3,3
Overige veilingen	16,8	12,4	11,4
	100	100	100

werd in het afgelopen decennium steeds groter. Dit komt in de sterke stijging van de uitvoercijfers tot uitdrukking. De toename bij de bloemkwekerijprodukten (voornamelijk jonge planten, stek en zaad) is verhoudingsgewijs iets sterker dan die bij de snijbloemen, maar in absolute cijfers liggen de snijbloemen veel hoger. In vergelijking met de totale uitvoer van tuinbouwprodukten is de toename van de export van de produkten uit de bloemensector zeer krachtig.

Het verbruik in het binnenland is een moeilijk meetbare grootheid. Het indexcijfer van de omzetten in de detailhandel in bloemen en planten, berekend door het Economisch Instituut voor de Middenstand (E.I.M.), laat in deze periode meer dan een verdubbeling zien. Dit cijfer zou een benadering van het binnenlands verbruik kunnen worden genoemd.

De verdeling van onze export over de verschillende landen laat zien, dat vooral de ons omringende West-europese landen onze afnemers zijn. Wat de snijbloemen betreft betreft sinds jaren een vijftal landen ca. 95 pCt. van onze uitvoer. Voor de bloemkwekerijplanten ligt de verhouding iets gunstiger, hoewel in 1960 slechts zeven landen tezamen 93 pCt. van de export afnamen. De percen-

TABEL 5. *Exportcijfers over 1950, 1955 en 1960*

	Tuinbouw- produkten		Snijbloemen		Bloemkw.- planten		Indexcijfers omzetten detailhandel in bloemen en planten in Ned.
	× f. 1 mln.	in pCt.	× f. 1 mln.	in pCt.	× f. 1 mln.	in pCt.	
1950	394	100	15,7	100	3,2	100	100
1955	625	159	33,7	215	5,3	166	149
1960	945	240	54,7	348	12,3	385	212

Bron: Tuinbouwgiids, diverse jaargangen.
Publikaties E.I.M.

tages voor de diverse landen, ingedeeld naar „de Zes” en „de Zeven”, geven het volgende beeld:

TABEL 6.

	1950	1955	1960
Snijbloemen:		(in procenten)	
E.E.G.-landen	68	55	62
De „Zeven”	28	43	36
Overige landen	4	2	2
	100	100	100
Bloemkwekerijplanten:			
E.E.G.-landen	67	70	75
De „Zeven”	14	22	20
Overige landen	19	8	5
	100	100	100

Bron: Jaarverslagen Produktschap voor Siergewassen.

Het prijspeil.

Het is moeilijk een indruk te geven van het prijsniveau van bloemen en planten in de periode 1950/1960 omdat de produkten zeer heterogeen zijn (grote verscheidenheid van geslachten, variëteiten, leeftijden, kwaliteiten enz.). Bovendien veroorzaakt het groeiseizoen bij veel artikelen een groot verschil in aanvoer in de diverse jaargetijden. Perioden met geringe aanvoer en werking van het zgn. primeur-effect wisselen af met perioden van hoge produktie, waarbij een minimumprijsregeling en het doordraaien van onverkochte produkten voor een bodem in de markt moeten zorgen. Vanwege de verschillen in omstandigheden per jaargetijde, vormen de gemiddelde jaarprijzen geen gegeven, waarin alle marktsituaties duidelijk worden weerspiegeld. Maar vooral bij een constant seizoenpatroon, welk verschijnsel bij tal van produkten in de bloemisterij relevant is, kunnen deze prijzen toch wel als een indicator van het prijsniveau dienen.

Het verloop van de gemiddelde jaarprijzen van de verschillende produkten in de afgelopen tienjarige periode is uiteraard niet uniform: de Tulpen en de Cyclamen vertonen een vrij sterke prijsstijging; Anjers, Freesia's, Azalea's en Begonia's laten een veel geringere stijging zien. De Anjers vertonen de laatste jaren zelfs een dalende tendens. In de C.B.S.-publikatie „Maandstatistiek van de landbouw” van juni 1960 zijn de prijsindexcijfers voor bloemen en planten opgenomen, berekend voor de periode 1950 t/m 1959 (1953=100) volgens de methode van de kettingindices van Fisher. Deze cijferreeks toont aan, dat het prijsniveau voor bloemen en planten in de jaren 1950 t/m 1953 schommelde tussen 100 en 106. Van 1953 op 1954 vond een krachtige prijsstijging plaats, waarna tussen 1954 en 1959 het prijsniveau varieerde van 134 tot 141. Over de gehele tienjarige periode kan men een gemiddelde jaarlijkse prijsstijging van ca. 4 pCt. waarnemen. Het indexcijfer van de groothandelsprijzen, berekend door het C.B.S., vertoont in de periode 1948 tot 1959 eveneens een gemiddelde jaarlijkse stijging van ca. 4 pCt. (Statistisch Zakboekje 1959, blz. 133). *De stijging van het prijsniveau voor bloemen en planten blijkt dus nauwelijks af te wijken van de ontwikkeling van het algemeen groothandelsprijsniveau in de onderzochte periode.*

16-8-1961

Enkele bedrijfseconomische facetten.

De bruto-opbrengsten per m² beteelde oppervlakte kunnen bij een maar zeer geleidelijk stijgend (soms zelfs dalend) prijspeil van de eindprodukten slechts noemenswaardige verbetering ondergaan, indien de kwantitatieve opbrengsten stijgen. Door selectie van produktievere variëteiten, keuring van voortplantingsmateriaal, betere ziektebestrijding enz. zijn op dit punt ongetwijfeld successen geboekt.

Tegenover de stijging van de bruto-opbrengsten staat een prijsstijging van vrijwel alle kostencomponenten, met name van de arbeidslonen en sociale lasten, brandstofkosten en kosten van de duurzame produktiemiddelen. De prijsstijgingen van de verschillende kostensoorten variëren tussen ca. 13 en ca. 90 pCt., waarbij vooral de stijging van de loonkosten zeer sterk was. Automatisering resp. mechanisering van de verwarming, het watergeven, de onkruidbestrijding enz. zijn dan ook aan de orde van de dag. Uiteraard brengt de financiering van deze investeringen de nodige problemen mee, *daar per manjaar arbeidsbezetting gemiddeld in alle bedrijfstypen op een investering van f. 29.000 gerekend moet worden* (L.-E.I.-rapport, no. 351, blz. 5).

De rentabiliteit van de bloementeeltbedrijven in het centrum Aalsmeer is sinds 1951 door het L.-E.I. onderzocht. In dit aanvangsjaar bleek de rentabiliteit van het gemiddelde bedrijf ongunstig: de bruto-opbrengsten waren 91 pCt. van de bedrijfskosten. Onmiddellijk daarna heeft zich een krachtige verbetering van de rentabiliteit gemanifesteerd; de laatste jaren bedragen de bruto-bedrijfsopbrengsten 120 à 130 pCt. van de kosten (verg. rentabiliteitsrapporten L.-E.I. in diverse jaren). Realiseert men zich de sterke stijging van de prijzen der produktiemiddelen en de, over het geheel genomen, veel geringere stijging van de prijzen der eindprodukten, dan komt men tot de conclusie, dat *de rentabiliteitsverbetering voornamelijk dient te worden toegeschreven aan verbetering van de kwantitatieve verhoudingen*, zoals grotere aantallen bloemen per m² en arbeidbesparende cultuurmaatregelen.

Samenvatting en conclusies.

● Ondanks een gestadige uitbreiding vormt het areaal staand glas in de bloementeelt niet meer dan 11 pCt. van de totale oppervlakte staand glas in ons land.

● Produktiewaarde, export en omzetten in de detailhandel vertoonden een toename, die de economische groei van de bloementeelt in de onderzochte periode manifesteren.

● Samenstelling en herkomst van de produktie geven belangrijke verschuivingen te zien; het seizoenpatroon vertoont, enkele uitzonderingen daargelaten, een grote mate van starheid.

● De in bovenstaande drie punten aangeduide veranderingen zijn tot stand gekomen bij een prijspeil voor de groothandel dat een gemiddelde stijging van ca. 4 pCt. per jaar te zien geeft. Deze stijging ziet men ook bij het algemeen groothandelsprijsniveau.

● Verbetering van de produktiviteit heeft de aanzienlijke prijsstijgingen bij verschillende kostencomponenten zodanig opgevangen, dat een aanmerkelijke rentabiliteitsverbetering in de onderzochte periode is opgetreden.

● In verband met de grote investeringen in de bloementeelt is het vaak moeilijk om aan de normen voor een gezonde financiering te blijven voldoen.

Aalsmeer.

J. P. KAPTEIJN DEN BOUWMEESTER.

Concentratie van ondernemingen (II)

Na in het vorige artikel ¹⁾ aandacht te hebben geschonken aan de concentraties in de industriële sector, wil ik in het onderstaande de concentraties op het gebied van de (overzeese) handel en cultures en die in de banksector de revue laten passeren.

(Overzeese) handel en cultures

mei 1958

N.V. Verenigde Deli Maatschappijen

Het Deli-concern is een interessant voorbeeld van heroriëntering, gepaard gaande met concentratie op eigen kracht. Volgens een bericht van 1953 werd door de N.V. Deli Maatschappij, die haar naam veranderde in N.V. Verenigde Deli Maatschappijen, een bod uitgebracht op de aandelen der Deli Batavia Maatschappij en der Deli Batavia Rubber Maatschappij, met welke vennootschappen reeds nauw werd samengewerkt. Uit dit bericht, alsmede uit de mededeling van mei 1958, waarmee de mogelijkheid tot verwisseling van aandelen op naam resp. royeerbare certificaten der N.V. Deli Maatschappij werd opengesteld, blijkt, dat het concern niet minder dan ruim f. 50 mln. in de Verenigde Staten heeft belegd, terwijl via de N.V. Deli Maatschappij Internationaal nog voor ruim f. 9 mln. is deelgenomen in ondernemingen in Nederland en andere Europese landen.

juni 1958

- I. N.V. Internationale Crediet en Handelsvereniging Rotterdam (Internatio)
- II. Blikman & Sartorius N.V., Amsterdam

Vermogen.

Vermogen van II: per 30 april 1957:
 nominaal f. 1.190.000.
 zichtbaar: f. 2.778.000.

Aanbod.

Aanbiedkoers in contanten 175 pCt. Deze koers was laag gelet op de intrinsieke waarde, relatief hoog in verband met het te verwachten maximale dividend van 8 pCt. Er is dus hier ergens een compromis gevonden. Het benodigde vermogen (ca. f. 2,1 mln.) is contant aanwezig.

Opgegeven oorzaak.

Stijgende vermogensbehoefte, waaraan door zelffinanciering slechts gedeeltelijk kon worden voldaan. Deze behoefte werd veroorzaakt door de beide hoofdtakken van activiteit (kantoorinstallaties en -machines en machinale grafische activiteit). De totstandkoming der Euromarkt zou deze ontwikkeling nog versnellen. Het lag in de bedoeling het bedrijf ongewijzigd voort te zetten.

Conclusie.

Een onderneming met ongebruikte middelen zoekt hiervoor emplooi in een onderneming die uitbreiding behoeft. De laatste verwacht echter een dalend rendement op het

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 9 augustus 1961.

december 1960

- I. N.V. Internationale Crediet & Handelsvereniging Rotterdam (Internatio)
- II. N.V. Houthandel v/h G. Alberts Lzn. & Co. te Middelburg

Vermogen.

Vermogen van II: per 31 december 1959:
 nominaal: f. 1.890.000.
 zichtbaar: f. 2.697.000.

Aanbod.

Contante overnemings 130 pCt. De geboden koers ad 130 pCt. ligt vrij dicht onder het zichtbare vermogen. Eventuele stille reserves worden dus niet gehonoreerd. De reden daartoe zal gelegen zijn in het ongunstige rendement. Men verwacht het dividend over 1960 te moeten passeren.

Opgegeven oorzaak.

Onbevredigend rendement, onvoldoende liquiditeit, dwingende noodzaak tot nieuwe investeringen, ongunstige verhouding tussen eigen en vreemd vermogen.

Conclusie.

In de over te nemen onderneming zijn de componenten eigen vermogen en wellicht ook „management” en organisatie in het minimum. Een bezwaar lijkt, dat het overnemende bedrijf in een sector terecht komt, waarin het geen ervaring zal hebben.

december 1958

- I. Lindeteves N.V.
- II. Jacobson van den Berg & Co., C.V.

Lindeteves N.V., die in 1954 de aandelen der N.V. Nieuw Afrikaansche Handelsvennootschap verwierf, en die zich beweegt op het gebied van de overzeese handel, heeft besloten het bedrijf van Jacobson van den Berg & Co., C.V., alsmede de aandelen van Jacobson Overzee N.V., over te nemen. Omtrent de financiële situatie van Jacobson van den Berg & Co. waren, op grond van haar juridische structuur, geen cijfers bekend, evenmin over de ruilvoet. N.V. Lindeteves reikte aan de eigenaren der firma f. 3,2 mln. nominaal aan aandelen uit, terwijl overigens betalingen in contanten resp. in rekening-courant plaatsvonden. Jacobson van den Berg, die in het voormalige Nederlandsch-Indië, gelijk vrijwel alle handelsvennootschappen en cultures, belangrijke verliezen had geleden, ging tot deze samenwerking over. Hierdoor werd in vele overzeese landen combinatie van bepaalde vestigingen mogelijk.

Per 31 augustus 1959 beliep het vermogen van Lindeteves-Jacobson N.V. f. 34,5 mln. (nominaal f. 15,807 mln.). Van het vermogen zal een deel van de boekwaarde van het vermogen in Indonesië (f. 9,089 mln.) in aftrek dienen te worden gebracht.

januari 1961

- I. N.V. Rubber Cultuur Mij. Amsterdam
- II. N.V. Algemene Commerciële Associatie

Vermogen.

Vermogen van I hier niet vermeld, omdat de betaling in contanten geschiedde. Vermogen van II: f. 1,836 mln.

Ruilvoet.

Ruilvoet 180 pCt. in contanten voor de aandelen van I. In de N.V. Algemene Commerciële Associatie, tot voor kort Amsterdamse Cultuur Associatie, waren sinds 1957 o.a. reeds geconcentreerd de Tiedeman & Van Kerchem N.V. en de Michiels Arnold N.V. De A.C.A. zal belangrijke interne reserves hebben bezeten, omdat bij een nominaal geplaatst kapitaal van f. 2,5 mln. en een zichtbaar vermogen van f. 2.836.338 voor het pakket f. 4,5 mln. werd betaald.

Opgegeven oorzaak.

De over te nemen vennootschap had een aandelenkapitaal van slechts f. 2,5 mln. Zij kon dus geen belangrijke zakenrisico's nemen. Overigens moest zij, na enkele gunstige jaren, rekening houden met krimpende winstmarges.

Conclusie.

De overnemende vennootschap, de N.V. Rubber Cultuur Mij. Amsterdam, had een belangrijk bedrag aan ongebruikte liquide middelen (zie ook hierna de overname van N.V. Handel Mij. Güntzel & Schumacher). De overname bood dus een gunstige gelegenheid tot verbetering der verhoudingen bij de R.C.A., terwijl men bij de A.C.A. van mening was, dat activiteit binnen een grotere groep betekenis had. Daar de transactie in contanten geschiedde, zijn de aandeelhouders vrij zich desgewenst ter beurze in aandelen R.C.A. te interesseren.

november 1960

- I. N.V. Rubber Cultuur Mij. Amsterdam
- II. N.V. Handel Mij. Güntzel & Schumacher

Vermogen.

Vermogen van I hier niet vermeld, omdat de betaling in contanten geschiedde. Vermogen van II: nominaal f. 4,050 mln., zichtbaar f. 6,680 mln.

Ruilvoet.

Ruilvoet 200 pCt. in contanten.

Opgegeven oorzaak.

De basis van de vennootschap was na het wegvallen van het Indonesische bedrijf te smal geworden en de nieuwe zaken in Brits Oost-Afrika, Londen en Nederland zijn teleurstellend gebleken. De R.C.A. had belangstelling voor de produktenorganisatie der vennootschap.

Conclusie.

Hiervoor kunnen wij ons beperken tot het vermelde bij de overname van de N.V. Algemene Commerciële Associatie. Door de beide transacties kon de R.C.A. ruim f. 12,5 mln. investeren, te verminderen met de liquide middelen die in de overgenomen vennootschappen zelf werden aangetroffen en die vooral bij de A.C.A. belangrijk waren, nl. per 30 november 1960 f. 1,6 mln. Na deze beide transacties blijft de positie van de R.C.A. zeer liquide.

januari 1961

- I. N.V. Borneo Sumatra Handel Mij.
- II. Adm. Maatschappij Geo Wehry N.V.

Vermogen.

Zichtbaar vermogen I: na afschrijving van de Indonesi-

sche belangen f. 7,059 mln. Zichtbaar vermogen II: na afschrijving van de Indonesische belangen f. 4,348 mln. Vermogen fusiebalans f. 14,178 mln.

Ruilvoet.

f. 1.000 N.V. Borsumij.: f. 1.000 Adm. Mij. Geo Wehry N.V.

Opgegeven oorzaak.

Door beide vennootschappen, die haar oorspronkelijk werkterrein voornamelijk in onze voormalige overzeese gebiedsdelen hadden, zijn grote verliezen geleden, terwijl verder grote bedragen nodig zijn voor volledige reservering ten behoeve van de Indonesische belangen.

Conclusie.

In feite is hier sprake van een grondige financiële reorganisatie. De reserve „Voorziening bijzondere risico's" is in hoofdzaak ontstaan door opwaardering in de fusiebalans van de vaste eigendommen in Nederland. Of deze concentratie van enige betekenis zal zijn, zal afhangen van de omstandigheid, of het sterk verkleinde nominaal vermogen (van ca. f. 29 mln. tot f. 11,7 mln.) rendabel zal blijken. Er resteert nog een belangrijke obligatie- en bank-schuld. De nieuwe verhoudingen zijn overigens de oude gecorrigeerd door amortisatie der Indonesische belangen.

Banksector

juni 1959

- I. Fa. Pierson, Heldring & Pierson
- II. N.V. Bankierskantoor, Furnée & Co.

Vermogen.

De cijfers van de overnemende partner zijn uiteraard niet bekend, terwijl het desbetreffende bericht de gegevens van het Bankierskantoor Furnée & Co. evenmin vermeldt. Naar men mij mededeelde gaat het hier om een vennootschap met een aandelenkapitaal (geplaatst) van f. 500.000 nominaal. De uitkeringen waren steeds van bescheiden aard.

Aanbod.

Aanbod 150 pCt. in contanten.

Opgegeven oorzaak.

Men heeft zich sedert geruime tijd erover beraden, hoe men de zaken der vennootschap verder zou kunnen ontplooiën en de clientèle de best mogelijke service zou kunnen bieden „gelet op de steeds verder gaande specialisatie van het bankbedrijf". Samenwerking in groter verband is gewenst.

Conclusie.

Een interessant voorbeeld van samenwerking, waarbij een naamloze vennootschap (van kleine omvang) door een groot privé bankierskantoor wordt overgenomen. Kennelijk is hier de op de balans onzichtbare factor leiding en organisatie in het „minimum" geraakt en maakte de exclusieve aard der clientèle aanleunen tegen een gerenommeerd bankierskantoor gewenst. Het bedrijf als zodanig zou zelfstandig blijven bestaan, hetgeen uiteraard een juridisch opgaan in de overnemende partner nog niet behoeft uit te sluiten.

september 1959

- I. Groninger Industriële Credietbank N.V.
- II. Haagsche Bank voor Handel & Crediet (H.A.B.A.)

Vermogen.

Vermogen I: per 1 januari 1959 f. 2,475 mln.
nominaal f. 2 mln.
Vermogen II: per 1 januari 1959 f. 1,062 mln.

Ruilvoet.

f. 3.000 aandelen H.A.B.A. tegen f. 2.000 Groninger Industriële Credietbank. Het geplaatste aandelenkapitaal van de laatste werd hierdoor, na afronding, met f. 750.000 uitgebreid.

Opgegeven oorzaak.

Ten gevolge van de zich belangrijk beneden pari bewegende koers der aandelen en obligaties was de H.A.B.A. niet in staat in voldoende mate nieuwe middelen voor expansie aan te trekken. De Groninger Industriële Credietbank is bereid gevonden de helpende hand te bieden.

Conclusie.

De bedrijfsomvang van de H.A.B.A. was kennelijk onvoldoende voor een rendabele exploitatie. De concentratie bood mogelijkheden voor een gunstiger bedrijfsverhouding.

april 1960

- I. Nederlandse Overzee Bank N.V.
- II. Nedescobank N.V.

In april 1960 werd bekend gemaakt, dat de Nederlandse Overzee Bank N.V. te Amsterdam het bedrijf der Nedescobank N.V., in welke instelling de zich in Nederland bevindende activa en passiva van de Escomptobank N.V. (de vroegere N.-I. Escompto Maatschappij N.V.) te Djakarta waren ondergebracht, bereid was over te nemen. Aandelenruil had niet plaats. Het ging hier dus om de overgang van rekeningen en waardendepots van die cliënten, die zulks wensten. Daar de Nedescobank geen cijfers publiceerde, is de betekenis van deze concentratie voor outsiders niet te beoordelen. Het zichtbaar vermogen der Nederlandse Overzee Bank N.V. bedroeg per 30 september 1960 ca. f. 45 mln.

november 1960

- I. Rotterdamsche Bank N.V.
- II. Nationale Handelsbank N.V.

Vermogen.

- Vermogen I: per 1 januari 1960 f. 100 mln.
nominaal f. 50 mln.
- vermogen II: per 30 juni 1960 f. 65,2 mln.
nominaal f. 33 mln.

Ruilvoet.

f. 600 Nationale Handelsbank tegen f. 300 Rotterdamsche Bank plus f. 400 in contanten.

Opgegeven oorzaak.

Bij de integratie zijn beide instellingen gebaat en zij dient op gelukkige wijze de belangen van cliëntèle en personeel.

Conclusie.

Reeds lang werd vermoed, dat er met de Nationale Handelsbank iets zou gebeuren. Na de usurpatie van het Indonesische bedrijf was er voor het grote vermogen kennelijk onvoldoende emplooi. Dit uitte zich o.a. in een inkrimping der balanscijfers tussen 31 december 1958 en 30 juni 1960. Aangenomen wordt, dat de belangstelling der Rotterdamsche Bank N.V. niet zo zeer is uitgegaan naar het binnenlandse bedrijf — blijkens de balanscijfers kan dit voor deze instelling nauwelijks interessant zijn geweest —, maar dat eerder de deelneming ad nominaal Can. \$ 2.968.000 (f. 11.278.000) in „The Mercantile Bank of Canada” voor de Rotterdamsche Bank attractief is geweest, alsmede de nog bestaande kantoren in het Verre Oosten (Japan, India en Malakka).

De op het eerste gezicht nogal dorre opsomming van de concentraties in het bedrijfsleven in ons land gedurende de laatste twee à drie jaren, biedt bij nadere overweging een boeiend beeld van groei en van inkrimping. Onder de ondernemingen, die in andere zijn opgegaan, komen illustere namen voor. Een belangrijk deel der concentraties

is veroorzaakt door de noodzaak tot heroriëntering van ondernemingen, die haar werkterrein hadden in onze gebiedsdelen in het Verre Oosten. Hierbij valt het op, dat de Hollandse koopmansgeest er ook onder deze hachelijke omstandigheden niet zelden in slaagde om eigen vermogen veilig te stellen en een nieuw arbeidsveld te vinden. Anderen hebben kennelijk de bakens te laat verzet en de strijd moeten opgeven.

Van geheel andere aard is de concentratiebeweging in ons eigen land, voornamelijk in de industrie en met name in de chemische sector, in de textiel en in de metaalbewerking. Hier heeft men zich willen wapenen tegen mogelijke minder gunstige invloeden, die van de Europese integratie zouden kunnen uitgaan. Grotere bedrijfseenheden met ruime potentiële middelen voor uitbreiding van bedrijfsapparatuur en speurwerk zijn door samenwerking tot stand gekomen. Deze bedrijfseenheden zijn, in geld gemeten, voor Nederlandse begrippen van bepaald spectaculaire omvang geworden.

De vraag, of de concentratiebeweging, waartoe de Europese integratie enerzijds en de uitzichtloze situatie in Indonesië anderzijds de impuls hebben gegeven, nog in belangrijke mate voortgang zal vinden, kan uiteraard niet worden beantwoord. Potentiële partners zijn er genoeg, maar de bekende eigenschappen van „niet over één nacht ijs gaan” en „de kat uit de boom kijken” kunnen op het tempo remmend werken.

Amsterdam.

H. H. M. FOPPE.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De uitspraak „before obtaining certainty, we must often be satisfied with a more or less plausible guess” (G. Polya in „How to solve it”) is ook op het volgende toepasselijk. Op de dag nl. waarop deze kroniek gepubliceerd wordt zal de weekstaat van De Nederlandsche Bank per 14 augustus zijn gepubliceerd. Deze zal, naar alle waarschijnlijkheid, enige spectaculaire mutaties te zien geven. Men kan een grote stijging van de goudvoorraad verwachten, een sterkere daling van de deviezenvoorraad en een forse stijging van de openmarktportefeuille (schatkistpapier door de Bank gekocht). De conclusie, dat deze mutaties niet alleen met elkaar, doch tevens met de betalingsbalansmoeilijkheden van Groot-Brittannië verband houden, ligt niet zo aanstonds voor de hand. Van het grote krediet ad \$ 2 mrd. dat dit land van het I.M.F. zal krijgen zal ca. f. 435 mln. in guldens beschikbaar worden gesteld. Het I.M.F. heeft deze guldens van de Staat gekregen: voor 1/3 tegen betaling in goud en voor 2/3 door verzilvering van het destijds als deelneming van ons land ontvangen schatkistpapier.

Van deze operatie heeft de Schatkist per saldo echter weinig gemerkt, omdat het ontvangen goud werd doorverkocht aan De Nederlandsche Bank, die zich bovendien bereid verklaarde een gelijk bedrag aan schatkistpapier in portefeuille te nemen als door het I.M.F. ter verzilvering werd aangeboden. Het zal interessant zijn te zien in welke mate De Nederlandsche Bank met deze openmarktportefeuille de geldmarkt zal gaan draineren. Deze wordt nog voortdurend ruimer. Daggeld is overvloedig beschikbaar, doch dit heeft ondanks een geringe vraag geen invloed op de hoogte van het tarief, dat reeds maandēnlang $\frac{3}{4}$ pCt. bedraagt. Op de discontomarkt gaat wel iets om, waarbij klaarblijkelijk verschil van inzicht in de rente-ontwikkeling een rol speelt. Langerlopend papier wordt in kortere termijnen geruild en omgekeerd.

In de eerste week van augustus daalde het bedrag aan uitstaande schatkistbiljetten slechts met f. 18 mln.; de veel grotere daling door vervallen papier werd dus blijkbaar in belangrijke mate door nieuwe plaatsing gecompenseerd. Op de weekstaat per 7 augustus van De Nederlandsche Bank nam het tegoed van het Rijk per saldo toe, mede dank zij belastingontvangsten, die in de tweede helft van het jaar doorgaans ruimer plegen te zijn dan in het eerste semester. In het eerste halfjaar 1961 waren de niet-kohierbelastingen hoger dan de herziene raming; de kohierbelastingen waren, mogelijk door achterstand in de inning, lager.

De weekstaat per 7 augustus liet — overeenkomstig de verwachting — een sterke daling van de bankbiljettencirculatie zien, nl. met f. 170 mln. Daar bovendien de goud- en deviezenvoorraad enigszins toenam, stegen de saldi van de banken tot ruim f. 200 mln. boven de voor de lopende periode verplichte kasreserve.

Kapitaalmarkt.

Afhankelijkheid van het buitenland moge in vele opzichten onaantrekkelijk zijn, het op eigen wieden drijven heeft echter ook niet altijd prettige kanten. Op de effectenbeurs bijv. is de binnenlandse vraag reeds lang enigszins terughoudend en als, zoals de laatste tijd nogal eens voorkomt, ook het buitenland eens verstek laat gaan, behoeft er voor een koersdaling slechts weinig te gebeuren. Zo'n gebeurtenis was in de verslagweek o.a. het nieuwe Russische succes met een bemande aardsatelliet, een gebeurtenis die op het meestal toch wel gevoelige Wall Street veel minder indruk maakte dan in Amsterdam.

Voor de aandeelhouder is trouwens het luchtruim toch al weinig bemoedigend: talloze Amerikaanse en Europese luchtvaartmaatschappijen hebben slechte financiële resultaten over het eerste halfjaar 1961 gemeld. Helaas vormde de K.L.M. geen gunstige uitzondering. De afschrijvingen werden niet verdiend, per saldo resulteerde, overeenkomstig de door de directie reeds gedane waarschuwingen, een verlies. De omvang ad f. 37 mln. was echter meer dan ter beurze werd verwacht. Een andere „international”, Unilever, deed het met een netto concernwinst over het eerste halfjaar van f. 273 mln. beter, al lag dit cijfer beneden dat van de overeenkomstige periode van 1960; ten opzichte van de ongunstige tweede helft van vorig jaar was er evenwel een duidelijke verbetering. Ten opzichte van beide vergelijkingsperiodes deed de N.V.-tak het beter dan Ltd. De

koers reageerde overigens weinig, de verborgen verleiders op het gebied van koersvorming hadden hun werk blijkbaar reeds gedaan. Na de reeds eerder gepubliceerde teleurstellende A.K.U.-cijfers en de gunstige Hoogovens-resultaten is thans nog het wachten op de halfjaarcijfers van Koninklijke Olie en Philips. Buiten deze 6 zijn er in ons land nog geen andere die de status van „international” zoeken, waarvoor vooral de internationale verhandelbaarheid criterium is.

Ook wat de berichtgeving betreft blijven de „internationals” in een uitzonderingspositie. Van de „lokalen” publiceren alleen de Amsterdamsche Bank en Indola tot dusverre halfjaarcijfers. Menen alle overige ondernemingen, dat dergelijke publicaties weinig nut hebben en tot het terrein der „waste makers” behoren of is het de in Europa zo beruchte en — gezien de Amerikaanse ervaringen waarschijnlijk weinig zinvolle — publikatievrees, de wanhoop van beleggingsanalisten, die thans bij vele maatschappijen een gunstige winscapaciteit vaak slechts kunnen vermoeden. Een publikatievrees ook,

Wat betekent

executele

door de
Kas-Associatie

Aanwijzing van de Kas-Associatie als executeur-testamentair verzekert een boedelbehandeling in absolute onpartijdigheid (in samenwerking met uw notaris) door een instelling, ervaren in vermogensbeheer en beschikkende over deskundigen op het gebied van erfrecht.

KAS-ASSOCIATIE

spuistraat 172 amsterdam

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Gecombineerde Maandstaat op 31 juli 1961

Kas, Kassiers en Dag-geldleningen . . . f	126.034.549,86	Kapitaal f	55.000.000,-
Nederlands		Reserve	40.000.000,-
Schatkistpapier . . .	395.600.000,-	Deposito's op Termijn . . .	623.218.679,33
Ander Overheidspapier . . .	101.868.659,20	Crediteuren	797.936.462,04
Wissels	20.536.730,28	Geaccepteerde Wissels . . .	2.031.134,57
Bankiers in Binnen- en Buitenland.	168.921.058,03	Door Derden	
Effecten, Syndicaten en Waarden.	77.818.903,57	Geaccepteerd	1.747.460,13
Prolongaties en Voorschotten tegen Effecten . . .	53.046.364,73	Overlopende Saldi en	
Debiteuren	628.445.618,46	Andere Rekeningen . . .	64.450.518,17
Deelnemingen (incl. Voorschotten)	7.112.370,11		
Gebouwen.	5.000.000,-		
	<u>f 1.584.384.254,24</u>		<u>f 1.584.384.254,24</u>

die bijv. door het wegstoppen van reserveringen onder de afschrijvingen, het — vanuit het standpunt der aandeelhouders gezien — noodzakelijk maakt naast de nettowinst ook het bedrijfseconomisch wellicht niet geheel onaanvechtbare begrip „cash flow” te hanteren, dus de winst na belastingen doch vóór afschrijvingen.

Aan de daling in Amsterdam van de afgelopen week wisten de aandelen van banken en scheepvaartmaatschappijen zich te onttrekken. Laatstgenoemden waarschijnlijk op grond van berichten over iets aantrekkelijke vrachtprijzen in de wilde vaart. Maar daarmee zijn de moeilijkheden voor de scheepvaart nog niet verdwenen, zoals bijv. vlagdiscriminatie (door o.a. de Verenigde Staten), goedkope vlaggen, staats- en prestigevlooten en de nog altijd aanwezige surplustonnage.

T.a.v. aandelen Nederlandsche Grondbriefbank deed zich het voor ons land doorgaans minder frequente verschijnsel der „take-over-bids” voor. Na een koers van 267 werd op alle aandelen een bod uitgebracht van 300, enige dagen later gevolgd door een bod van een ander groep van 400. Machtsstrijd of „hidden treasures”?

S.K.S. VOOR POSTBUS 114
VERTALINGEN AMSTERDAM

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1960	H. en L. 1961	4 aug. 1961	11 aug. 1961
Algemeen	395	484 — 383	411	404
Intern. concerns	564	677 — 528	565	553
Industrie	329	437 — 331	378	369
Scheepvaart	176	223 — 174	182	186
Banken	220	251 — 218	235	242
Handel enz.	149	185 — 150	165	162

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 123,10		f. 119,90	f. 115,30
Philips G.B.	1.183 ³ / ₄		1.012	1.003 ¹ / ₂
Unilever	785		764	758 ¹ / ₂
Hoogovens, n.r.c.	789		956	923 ¹ / ₂
A.K.U.	486 ¹ / ₂		409	393 ¹ / ₂
Kon. Ned. Zoutind., n.r.c.	1.035		1.150	1.136
Zwanenberg-Organon	870		1.074	1.030
Rotterd. Droogdok	467		553	547
Robeco	f. 237		f. 245,50	f. 245
Amsterd. Bank	392		374 ¹ / ₂	384

New York.

Dow Jones Industrials	616	723 - 610	721	723
-----------------------------	-----	-----------	-----	-----

Restestand.

Langl. staatsobl. a)	4,20		4,03	4,05
Aand.: internationalen a)	2,80			3,09
lokalen a)	3,38			3,54
Disconto driemaands schatkist- papier	1,50		7/8	7/8

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

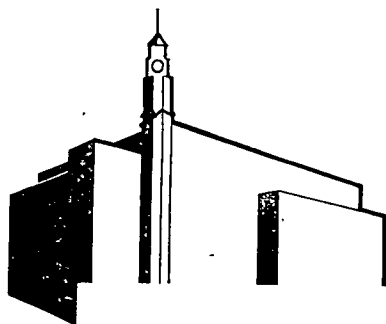
R. L. BOISSEVAIN.

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

**Geconsolideerde maandstaat
per 31 juli 1961**
in miljoenen guldens

	jaar geleden	31 juli 1961		jaar geleden	31 juli 1961
Debet			Credit		
Kas, kassiers en daggeldleningen	148	222	Kapitaal	90	90
Ned. schatkistpapier	566	692	Reservefonds	54	59
Ander overheidspapier	88	32	3 pCt. Deposito-obligatiën per 1962 en Leningen Maat- schappij voor Middellang Crediet	86	112
Wissels	131	45	Deposito's op termijn	571	596
Bankiers in binnen- en buitenland	386	288	Crediteuren	1.494	1.778
Effecten en Syndicaten	37	87	Geaccepteerde wissels	39	34
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	93	111	Overlopende saldi en andere rekeningen	79	83
Debiteuren	941	1.235			
Deelnemingen (incl. voorschotten)	23	40			
Gebouwen, safe-inrichtingen en inventarissen	P.M.	P.M.			
	2.413	2.752		2.413	2.752

AMSTERDAMSCH E BANK

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

WET-RISICO

vereniging voor verzekering op onderlinge grondslag ten behoeve van haar leden tegen risico's van:

- a. w.a.-schade in de bedrijfsuitoefening aan derden toegebracht
- b. schade aan eigen motorrijtuigen en door deze aan derden toegebracht, w.a. dekking voor alle motorrijtuigen f. 500.000.- per gebeurtenis
- c. schade aan inzittenden van de eigen automobielen tengevolge van een ongeval

Aantrekkelijke tarieven en verzekeringsvoorwaarden. De besparing op de premie komt geheel ten bate van de leden. Naheffingen hebben nimmer plaats gehad. Goede service gewaarborgd. Duizenden grotere en kleinere ondernemingen, publiekrechtelijke lichamen en instellingen sloten zich reeds aan. Vraagt u eens inlichtingen. Zij worden u gaarne verstrekt.

Naast **WET-RISICO** kunnen voor u van belang zijn:

BRAND-RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

Molest- en stormverzekering.

VERVOER-RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering van werknemers.

DIENSTVERLENING AAN HET BEDRIJFSLEVEN

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE-C.E.A.

verricht administratieve werkzaamheden voor haar leden met behulp van elektronische apparatuur als loon-, voorraad- en debiteurenadministratie, facturering enz.

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM-W. TEL. 134971 - POSTBUS 8400

zlektkostenverzekering

**Waardevaste
Standaard-** (gezins-)
Polis (fl. 320,- jaarpremie)

zijpendaalseweg 81 tel. 08300-24131

Bij het Bureau Organisatie en Efficiency van het Ministerie van Binnenlandse Zaken is plaats voor een

ECONOOM

voor het geven van organisatorische adviezen. Doctoraal examen economie vereist. Voor voortgezette opleiding tot organisatiedeskundige wordt in dienstverband zorg gedragen.

Leeftijd tot 40 jaar. Salariëring afhankelijk van ervaring.

Eigenhandig geschreven sollicitaties onder nr. 6725/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) aan Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

De Directeur van de Akker- en Weidebouw van het Ministerie van Landbouw en Visserij, 1e v. d. Boschstraat 4 te 's-Gravenhage, vraagt voor de inspectie Economische Aangelegenheden ter standplaats 's-Gravenhage

een landbouwkundig ingenieur

(Studierichting: Landbouw-economie)

of

een doctorandus

in de economie

(vertrouwd met agrarische vraagstukken)

Bezoldiging afhankelijk van tijdstip van afstuderen, leeftijd en ervaring, van f 644,— — f 1280,— p.m.

Soll. uitsluitend schriftelijk té richten aan de directeur voornoemd.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENTTE

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGLO - HAARLEM